

HƏYAT LÖVHƏLƏRİ NƏSRİN GÜZGÜSÜNDƏ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Nəriman və Nərgiz dəfələrlə onlara bir-birinə çəkən hissləri etiraf etməli olacaqları məqama çatır. Ancaq hansısa hissini təsirlə ilk addımı ata bilmirlər. Bu yerdə Nərimanın nənəsindən aldığı Allaha sitayiş «dərsi» də kara gəlmir. Və nəhayət, gənclərin gözləmədiyi hadisə baş verir. Sən demə, Nərgizin anadangəlmə ürək qüsuru varmış və bir gün o, öz faciəsilə həyatı tərk edir. Bu, əlbəttə, Nərimanı sarsıdır, onun bütün varlığını, ixtiyarını əlindən alır. Və indi başa düşür ki, tərəddüdləri ona nəyin bahasına başa gəlib.

Müəllifin obraz haqqındakı psixoloji tədqiqatı başlanğıcından axıra kimi yüksələn xətlə gedir. Oxumaq istedadı olduğu halda təhsilə davam etdirmək tərəddüdü, sonrakı mərhələdə sevgisini etiraf edə bilmək tərəddüdü ilə zirvəyə çatır. Nəhayət, əsərin axırında təlatümlü dənizin sahilinə gəlir. Müəllif oxucusunu kəskin intizarda qoya biləcək bir məqamla əsərini bitirir.

Nəriman dəniz sahilindədir: «...Dənizin ləpələri həyatdan bezmiş kimi özünü sahilə çırparaq uğum-uğum uğuldayır, sanki intihar etmək istəyirdi...». Oxucu bu sonluqla barışırmı, barışırmı... bu, başqa məsələdir. Nərimanın sevgisində saflığı, səmimiyyəti də məlumdur və bu da başqa məsələdir. Amma o, həqiqətən bura qədərki ömründə elədiyi tərəddüdlərin burda da sonunu yaşayacamı? Bu, sual altındadır. Ancaq bir çıxış yolu da görünür; sanki oxucuya elə gəlir ki, elə bu anda Nərimanın taleyini döndərə biləcək sonuncu işıq hələ sönməyib. Sanki oxucu öz düşüncəsində əsərin ayrı-ayrı məqamlarında xeyirxahlıq təmsalında görünən Türkanı Nərimanın qolundan yapışacaq anda təsəvvür edir.

Əlbəttə, bunlar oxucunun düşüncələridir. Hər halda müəllif insan həyatındakı tərəddüdlərin onun həyatındakı roluna təsir imkanlarını «O, səni sevirdi» hekayəsi ilə açmağa çalışıb. Zənnimcə, öz məqsədinə nail ola bilib.

Qətiyyət və tərəddüd. Düşünmək olar ki, bu hekayənin məğzində mübarizənin bu iki tərəfi dayanır.

«Bir sevgi dastanı» hekayəsinin qəhrəmanı İlqar həyatsevər bir gəncdir. Və asanlıqla taleyini gərdsinə tabe olmaq istəməməsi onu «O, səni sevirdi» hekayəsinin qəhrəmanı Nərimandan fərqləndirir. İlqar sevdiyi Nana ilə tələbələrini həyatında maraqlı olan günlərdən birində, 70-80-ci illər-

də dəb olan tələbələrini «Mavi işıq» gecəsində tanış olur. Bu tanışlıqdan başlayan zaman gənclərin həyatında kifayət qədər ən azı özlərinin həyatında yaşayacaq iz buraxır. Onlar hələ ki, bir həyat sınağı ilə qarşılaşmadan bir-birini sonsuz istəklə sevir. Müəllif sanki müdaxilə etmədən, heç bir şişirtməyə yol vermədən bu iki gəncin mənavi mühitlərini təsvir etməklə oxucunu inandırır ki, onlar hər cür sınağa güc gələ biləcəklər. Və oxucunun ürəyinə ilk dəfə (necə ki, İlqarın) xal düşür: «Erməni qızını sevmək, bilirsənmi, necə təhlükəlidir». Bu, Nananın sözləridir. Hər halda bu sözlər həyatın gedişində həqiqəti diktə etmir və demək olar ki, yaddan çıxır. İki gəncin - azərbaycanlı oğlanın və erməni qızının sevgisi vahid bir məcraya yönəlir. İlqar Nərimandan («O, səni sevirdi») fərqli olaraq cəsarətlidir. O, Nanagilin evinə gedir. Demək olar ki, öz elçiliyini eləyir. Və buradaca Nananın atası ilə münasibətdə dinlər - millətlərə-rası qarşıdurma meydana çıxır. Oxucunun yadına düşüyü kimi, əsərin qəhrəmanları da «Bahadır və Sona» romanını yada salır. Ancaq İlqar son ana qədər Bahadırdan fərqli olaraq sevgisi uğrunda mübarizə aparmağa qabilidir, bu yolda israrlıdır.

Dinlər və milli fərqlər əsərdə insan hisslərini özəcək gücdə özünü göstərir. Müəllif mümkün qədər bu mübarizəni tarixi, genetik fərqlər müstəvisinə çıxarmır. Ancaq sanki genoloji amillərin təsiri ilə onun nə qədər güclü olduğunu iki gəncin sevgi aləmini dağıtmağa qadir olduğunu, özünün təmkinli üslubu ilə oxucusuna çatdırır.

İlqarın baş verən hadisədən sarsıntısına rəğmən ona dayaq olan insanlar var; qardaşı, qardaşı arvadı, eləcə də, Nananın da belə imkanları var. Anası Svetlana Mixaylovna və xalası onların sevgilərini təqdir edirlər.

Müəllif ən kəskin bir məqamla gənclərin sevgisini imtahana çəkən həyat məqamını göstərir. Ata qızına iki yol göstərir: ya elə bu andaca İlqara qoşulub getməlidir, ya da ondan imtina etməlidir. Nana ailə hədlərini, ailə düşüncəsini dağıtmağa cəsarət etmir. Bu, insanlığa qənim düşüncənin qurbanı olaraq geri çəkilir və İlqarı seçə bilmir. Və İlqar böyük istək və duyğu ilə gətirdiyi qızılqülləri Nananın evində qoyub ondan ayrılmalı olur.

Sarsıntılar onu ölüm həddinə çatdırır. Qardaşının, qardaşı arvadının qayğısı sayəsində ölümdən xilas olur. Uzaq bir diyarda işləmək üçün Bakıdan ayrılır.

İlqarın taleyi həqiqi sevgi hisslərini yaşayan gəncin taleyidir. O, uzaq diyarda da sevgisini unutmur. Neçə ildən sonra bir daha təşəbbüs göstərir və bu dəfə yenə Nananın tərəddüdləri onların birləşməsi üçün yenidən söddə çevrilir.

Əlbəttə, biz burada hekayənin məzmununu danışmaq fikrində deyilik. Ancaq hər bir adamın, xüsusilə, gəncin sarsıntılardan qurtarmaq naminə mübarizələrinə işıq tutmağa borc-lu yuq və bu mənada İlqarın axır ki, mənən özünü bərpa edib sağlam bir ailə sahibi olmasını alqışlayırıq. Şübhəsiz, sevgi iztirabları İlqarı ömrü boyu tərk etməyəcək və Nana da bu ağrılardan heç vaxt xilas olmayacaq, xüsusilə, özünün mənsub olduğu ailənin mühafizəkar təbiəti Nana kimi gəncləri necə məhv etdiyini lənətlə damğalayacaq. Və biz bu motivin sonunu - yəni erməni Sergeyin psixoloji duru-

munun axırını artıq müəllifin özündən asılı olmayaraq, Qarabağ dəhşətləri içərisində, Qarabağ alovları içərisində yanan insan talelərinin təmsalında görürük.

«İt balası» hekayəsi yazıcının əsas ideyanı oxucu ixtiyarına buraxmaq baxımından çox xarakterikdir. İlk baxışdan müəllif sanki o qədər diqqəti cəlb etməyəcək həyat təəssüratı danışır. Paytaxtda yaşayan və bağ evi imkanı olan qəhrəmanı ilin müəyyən müddətini şəhərin mənavi-psixoloji gərginliyində xilas olmaq üçün Abşeronun hardasa bir dənizətrafı qəsəbəsində olan bağ evində keçirir.

Hekayə əsərin qəhrəmanının təəssürat-xatirə üslubunda yazılıb. Onun ev heyvanlarına münasibəti əsasında baş verən hadisə hekayənin məzmununu təşkil edir: «Ev heyvanlarına, xüsusən də, itlərə böyük sevgim var. Uşaq vaxtlarımda nənəmdən eşitdiyim bir məsəl həmişəlik olaraq beynimə həkk olunub: «İt olan evdə bərəkət olar; it deyir ki, yiyəmin yeddi oğlu olsun, hərəsi də mənə bir tik versin, bəsimdir». Əsərin qəhrəmanının özünün həyat tərzinə baxışından sonra bir növ bu etnoqrafik cizgi it və insan münasibəti, it və insan dostluğu, insanın heyvana münasibəti, heyvanın insana sədaqəti... və nəhayət, itin instinktiv hərəkəti yazıçı ideyasının açılmasına xidmət edir.

Əsər boyu xatirə danışan obraz tarixən itə olan rəğbətli münasibətin təsiri ilə - iti bərəkət rəmzi kimi görməklə, bir it saxlamaq qərarına gəlir. Və burada rus ziyalıların, xüsusilə, Sergey Yesenin itə münasibəti (Turgenevin «Mumu» hekayəsi də yada düşür) xatirə danışanın aldığı itin adını da müəyyən edir. İtin adını «Cim» qoyurlar. Onun Cimə münasibəti bir insanın heyvana münasibəti səviyyəsindən də kənara çıxır. Və biz Cimi sanki yaddaş sahibinin qoruyucusu kimi görürük: «...Yuxumda gördüm ki, kənddəki evimizdəyəm. Axşamüstü bağımızda gəzirdim. Birdən bir neçə it mənə hücum çəkdi. Mən nə edəcəyimi bilmədim, qaçmaq istəsəm də hündür hasardan aşa bilmədim və itlər mənə yaxaladılar. Mən qorxumdan var gücümle «Cim» deyib qışqırıb onu köməyə çağırırdım. Bu zaman möcüzə baş verdi. Cim aşılmaz hündür hasarı bir dəfəyə tullanaraq özünü mənim köməyimə çatdırdı. O itlərin hamısını qovdu və mənə ölümdən xilas etdi». Bu yuxudan sonra həm Cimin taleyi həll olunur, həm də qəhrəmanın özünün Cimə münasibəti və axıracan münasibəti birmənalılıq kəsb edir. Cim insanın həyatının bir parçasına çevrilir. Bir növ bura qədərki mənzərə əldə-dici xarakter daşıyır. Cimin az qala bir insan gücündə olan obrazı əsər boyu kifayət qədər qabarıqlığı ilə təqdim olunur. Ona sahibinin özü qədər oxucu da rəğbət bəsləyir. Cim həyətdə hörmət sahibidir və yazıçı Cimin həyətdə hörmət sahibi olmağını az qala insanın həyatdakı hörmət sahibi olmağına bərabər tutur. İnsan həyatda o zaman hörmət sahibi ola bilər ki, o, öz mühitinə, mənsub olduğu kökə sadıq olsun. Hələ bunlar da yazıçı ideyasının açılmasına yox, açılması üçün hazırlıq xidmət edir.

Cim özünün it ömrünü başa vurur. Onu sahibi həyətdən bir qədər kənarda torpağa basdırır və ətrafında bir nar ağacı da əkir. Hər halda, nar ağacı həyatın davamlılıq rəmzidir. Bəlkə də, müəllif başqa ağac da əkə bilərdi.

Cimdən sonra həyət və həyat sanki ondan ötrü darıxır. Belə olan halda Cimin sahibi yeni bir it almaq istəyir. Balaca bir küçük alıb gətirir və adını Lara qoyurlar. Bütün əlamətlərinə və cəhətlərinə görə Lara elə ilk günlərdən özünü Cimin layiqli davamçısı kimi göstərir. Və bir gün...

Lara həyət qapısından bağbanın arxasınca çıxır və geri qayıtmır. Hər yeri axtarırlar. Amma Lara tapılmır. Çağırışlar nəticə vermir. Laranın sahibi çıxıb ətrafı gəzir və birdən görür ki, Lara Cimin basdırıldığı yerin yanında, nar ağacının kölgəsində yatıb.

İlk baxışdan burada qeyri-adi heç nə yoxdur. Amma müəllif Laranın sahibinə münasibətilə Cimin sahibinə münasibəti arasında yaratdığı bağlılığın gözə görünən və görünməyən motivləri ilə məsələyə yanaşdıqda əsl mahiyyət üzə çıxır. Demək, it öz sələfinin cazibəsini it instinkti ilə düzgün duyub. Və özünü sələfinin basdırıldığı yerdə əmin və arxayın hesab edir.

Yazıçı oxucuya heç nə izah etmək istəmir. Ancaq bu it hissiyyəti, it instinkti ilə çatdırmaq istəyir ki, hər kəs öz əcdadının Abbas Səhhət demiş, «mədfənində» özünü əmin-ərxayın bilələr. Hətta az qala diqqəti cəlb etməyən bir cizgi də var: «Nar ağacı tumurcuqlamışdı...» Yəni həyat davam edir. Hər kəsin sələfinə tapındığı yerdə həyat davam edir.

«İt balası» hekayəsində Qarabağın adı çəkilmir. Sanki müəllifin heç məqsədi də deyil və guya heç onun yadına da düşmür Qarabağ. Ancaq «İt balası»nın, yəni balaca bir küçüyünün öz sələfinin basdırıldığı yerdə özünü əmin-ərxayın bilməsi çox böyük mətləblərdən xəbər verir.

«Yol hekayəti» İsxan İsxanlının nəsr yaradıcılığında tez-tez görünən birinci şəxs - səyahətçinin səfər təəssüratlarının təhkiyyəsi ilə başlayır. Əlbəttə, «səyahətçi» ifadəsini burada şərti olaraq işlədirik və zənnimcə, birinci şəxs obrazını elə beləcə də adlandırmaq olar. Çünki birinci şəxs əhvalatı səyahət zamanı eşidir, yaddaşına yazır və sonra bizim üçün danışır.

İsxanın nəsr yaradıcılığında mövzu rəngarəngliyi olduğu kimi, məkan dəyişmələri də tez-tez hiss olunur. İdillik kənd həyatı, ayrı-ayrı məkanlarda təbiət, şəhər mühiti... oxucu ilə müxtəlif ovqat münasibətləri yaratmağa xidmət edir. «Yol hekayəti» elə səfərin əvvəlindən başlanır. Əlbəttə, birinci şəxs - səyahətçinin diqqəti, müşahidələri, danışılan əhvalata xüsusi maraq göstərməsi onun özünün də kifayət qədər həyata hazırlığına əsaslanır.

Səyahətçinin arxayın, öz düşüncələri içərisində yola başlamağının ahəngini kupeyə daxil olan şəxs pozur. Bu, ünsiyyətçil, tezliklə arada doğmalığ münasibətləri yaradan İlyasdır. Elə ilk tanışlıqdaca məlum olur ki, İlyas hələ gəncliyini ötürmədiyi (35-36 yaş) ömründə həyatın kifayət qədər uzun bir yolunu keçib. Bu yol onu hər cür sıxıntılara, çətinliklərə düşür edib. Sınaqlar qarşısında qoyub. Hətta mükəmməl xarakterinə bəzi aşınmalar da gətirib. Kupenin qabağından keçən qızların arxasınca getməyi, içkiyə meyilliliyi... kimi keyfiyyətləri hər halda onu çətinliklər qarşısında sınma məqamlarını göstərir.

(Davamı var)

Əli Rza XƏLƏFLİ